

LUND UNIVERSITY

"Vad tänker du på när du hör humanistisk vetenskap?"

Hammar, Isak

Published in:
Humanioras betydelse

2024

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hammar, I. (2024). "Vad tänker du på när du hör humanistisk vetenskap?". I L. Brännstedt, L. Salö, & K. Silow Kallenberg (Red.), *Humanioras betydelse: En idéskrift* (s. 21-27)

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

2. ”Vad tänker du på när du hör humanistisk vetenskap?”

Isak Hammar

Humaniora dras med ett lömskt problem. Folk vet helt enkelt inte vad det är. Det finns något både ironiskt och nedslående med detta. Ironiskt, därför att humanister är den på många sätt mest utåtriktade vetenskapsgrenen i Sverige och dessutom den mest flitigt omdebatterade i offentligheten. Nedslående, eftersom det är svårt att förklara betydelsen av något som många kanske inte ens har en uppfattning om, inte ens en negativ sådan.

Jag refererar förstas här till Vetenskap & Allmänhets rapport ”Varför så dålig hum om humaniora?” från 2022.¹ Den bygger i sin tur på undersökningar som återkommande visat att det är färre svenskar som uppger att de har stort förtroende för forskning i humaniora jämfört med andra kunskapsområden, vilket till stor del tycks bero på att de saknar uppfattning om humaniora, snarare än att förtroendet för humaniora är litet. I uppföljande enkätundersökningar motiverar två tredjedelar av de respondenter som angav svaret ”ingen uppfattning” det med att de är osäkra på vad humaniora betyder. En fjärdedel uppgav i stället att de var osäkra på vad just *forskning* inom humaniora innebär.

Jag har använt denna rapport vid tillfällen när jag pratat med gymnasieelever eller studenter om humanioras betydelse, alltid som den mest grundläggande byggstenen i mina presentationer. Hur kan man framhålla humanioras bidrag till samhälle och individ om man inte ens kan räkna med att folk har en grundläggande förståelse för vad det är?

Rapporten innehåller ett ordmoln som genererats utifrån frågan ”Vad tänker du på när du hör ordet humaniora?”.² Illustrationen är ett tacksamt sätt att engagera publiken. I ordmolnets mitt har man nämligen effektivt placerat ”INGET SPECIELLT”, vilket hela 45 % av de tillfrågade uppgav som svar. Svaren i övrigt illustrerar även att det finns en stor begreppsförvirring. Vi hittar för-

visso väntade ord som "LITTERATUR", "HISTORIA" "KULTUR" och "FILOSOFI". Central plats bland svaren får dessutom "MÄNNISKAN" och "SPRÅK". Så långt allt gott. Men vi hittar också ord som "PSYKOLOGI", "MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER", "SAMHÄLLSVETENSKAP" och "KONST", som visst har fog för sig men som nog alla väcker en del frågor om vad den svarande egentligen menat. Längre ut i kanterna på ordmolnet växer förvirringen med uppenbara (om än inte helt oväntade) missförstånd såsom "GIVMILDHET", "IDEELL ORGANISATION" och "KLÄDINSAMLING". Till sist, där ute i kanterna, hittar man också negativa ("FLUMMIGT", "TRÅKIGT", "DIFFUST" "LUDDIGT") och positiva omdömen ("OUNDGÄNGLIGT", "BRA", "VIKTIGT") tillsammans med, jajamensan, "HARRY POTTER".

En del svar ("PLANETENS UPPBYGGNAD" och "FÖRLÄSTA GUBBAR") är kanske mer humoristiska än frustrerande. Andra, som "MATLAGNING" och "HUR KROPPEN FUNGERAR" är mest förbryllande. Nu ska man nog inte dra för stora slutsatser av svaren i ordmolnet, särskilt inte utan att utförligare diskutera de uppföljande undersökningar som Vetenskap & Allmänhet har gjort. Men man kan konstatera att efter vissa ord, som många verksamma inom det humanistiska fältet troligtvis upplever som centrala, får man söka med ljus och lykta: "KRITISKT TÄNKANDE", "KÄLLKRITIK", "PERSPEKTIV", "ANALYS", "TEORI" för att nämna några. Man får dessutom leta innan man hittar ordet "BILDNING" i ordmolnet. Med tanke på hur debatten ofta förs i offentligheten hade man kunnat förvänta sig en mer central plats för just det ordet. Som av en händelse är det placerat precis bredvid ordet "VETENSKAP".

Mellan dessa två ord och mellan å ena sidan betydelsen av *humaniora som bildning* och å andra sidan *humaniora som vetenskap* döljer sig ett spänningsförhållande värt att reflektera över. Dels eftersom de i någon mån syftar till två verksamheter med i grunden rätt skilda förutsättningar, undervisning och forskning. Dels, eftersom debatten om humanioras betydelse tenderar att handla om den förra. I en annan rapport från 2019 uppmärksammade Vetenskap & Allmänhet att journalister som bevakar vetenskap beskrev samhällsvetenskap och humaniora som svårare att rapportera om än exempelvis naturvetenskap och medicin.³ Kanske kan det i sin tur förklara att ännu mera diffust i allmänhetens ögon än vad humaniora betyder, tycks vara vad humanistisk vetenskap innebär. "Vad tänker du på när du hör *humanistisk vetenskap*?"

Efter ordmolnet brukar min nästa poäng för elever och studenter vara att det i grund och botten inte är så konstigt att folk känner sig osäkra. Humaniora är

ett historiskt föränderligt begrepp, ett kunskapsfält med otydliga och varierande gränser, som omfattar en lång rad olika ämnestraditioner, metoder och anspråk. Dessutom syftar det ibland till något mera allmängiltigt, dock ofta oklart vad. En mer handfast betydelse har termen emellertid för fördelning av resurser och som en organisatorisk term som samlar en rad ämnen, nya som gamla.

Till råga på allt är inte ens humanister överens om vad humaniora betyder eller kanske snarare *ska* betyda. Man kan fråga sig hur ett ordmoln genererat av svar från humanistiska lärare och forskare egentligen skulle sett ut. Jag har för vana att exemplifiera detta med diskussionen mellan religionsvetaren Göran Larsson och litteraturvetaren Åsa Arping som utspelade sig i *Göteborgsposten* hösten 2019.⁴ Skärmytslingen rörde bland annat spänningen mellan humaniora som bildning och humaniora som vetenskap. Med utgångspunkt i en essä publicerad av Timbro och med avstamp i Vetenskap & Allmänhets studier över förtroende menade Larsson att problemet med allmänhetens okunskap bottnade i att humanistiska forskare "inte lyckas förmedla att ett vetenskapligt resultat som bygger på empiriska studier och noggranna analyser skiljer sig från ett allmänt tyckande, opinionsbildning eller killgissande". Han förordade därmed mer vetenskaplighet i humaniora. Säkert rimligt, men sakta i backarna. Nog för att all forskning måste bygga på "grundlig empiri, tydliga frågeställningar och analyser", kontrade Arping i en snabb replik, men flertalet humanister "sysslar snarare med att ifrågasätta hävdvunna sanningar" än att fastslå dem. Arping pekade på avsaknaden av enighet om betydelsen inom akademien och menade att det är viktigare att allmänheten inser att "kunskaper i historia och språk, förståelse för olika religioner och ideologier och förmågan att tänka kritiskt, är centrala i ett demokratiskt och hållbart samhälle" än att de förstår vad den i grunden organisatoriska termen humaniora betyder. Även detta tycks fullt rimligt.

Faktum är att oenighet kring humanioras betydelser inte är något nytt fenomen. Tvärtom. Den inomakademiska diskussionen om vad humaniora ska vara sträcker sig långt bak i tiden. Med andra ord hade motsvarande ordmoln laddat med associationer sett annorlunda ut vid olika tidpunkter i humanioras historia. *Studia humaniora* – de mänskligare studierna – brukar härledas till Cicero som i talet *Pro Archia* menar att vissa studier (*studia humanitatis*) ger form åt intellektuella och moraliska dygder. För Cicero var dessa studier *per definition* inte yrkesstudier. Liknande tankar återkommer i mer sentida bildningsdebatter – bildning har en moralisk, karaktärsbyggande komponent

och är motsatsen till yrkesutbildning. Bland renässansens *umanisti* ansågs denna moraliska komponent främst bestå av studiet av antiken. Och faktum är att kopplingen mellan antiken och humaniora nog varit den mest seglivade genom århundradena, utan att för den skull vara helt statisk. Under många århundraden hade vi alltså kunnat förvänta oss att hitta "ANTIKEN" och "LATIN" bland orden som folk associerade med humaniora, liksom "MORAL" och "SJÄL". Men i takt med naturvetenskapernas intåg fick humanistiska-klassiska studier också en mer instrumentell komponent än Cicero kanske hade varit bekväm med. Utvecklandet av en harmonisk individ – *Bildung* – och dennes "SJÄLSFÖRMÖGENHETER" ställdes förvisso mot praktisk, yrkesinriktad (och naturvetenskaplig) utbildning men dels fördes en diskursiv kamp om betydelsen av bildning, dels förväntades ämbetsmannen under 1800-talet ha tränat sitt "MINNE", sitt "OMDÖME" och sitt "FÖRSTÅND" genom studier i klassisk humaniora (främst latin) för att kunna vara till nytta för staten. Men dessa ord förknippas alltså inte idag med humaniora om vi förlitar oss på Vetenskap & Allmänhets ordmoln.

Historiskt sett har humaniora alltså rört sig på ett spektrum mellan individens och samhällets nytta, hela tiden komplicerat av att de kan sammanfalla. Trots det brukar det mynna ut i en dikotomi. I ordmolnet finns emellertid varken "NYTTA" eller "ONYTTA" representerat. Kanske är det talande att medan det är ett centralt begreppspar för humanister så väcker det inte nödvändigtvis associationer för allmänheten. I den mån det ställs upp en direkt motsats till nytta är det påfallande ofta bildning – inte minst var så fallet under den debatt som fördes efter att Svenskt Näringsliv 2011 pekat ut bland annat kursen "Harry Potter och hans världar" som ett exempel på "tvivelaktig nytta". (Jag väljer att tolka trollkarlens närvaro i ordmolnet som ett uttryck för detta.) Trots det senaste decenniets livliga debatter kan vi dock konstatera att ordmolnet inte heller innehåller numera brännande och omstridda ord som "ARBETSLIVS-ANKNYTNING", "ANSTÄLLNINGSBARHET", "ARBETSMARKNAD" eller "GENERISKA KOMPETENSER", trots att sådana ord återkommande knutits till just humaniora på tidningssidor, i debattböcker och i sociala medier.

Debatten om humanioras nytta tenderar att förstärka skiljelinjen som redan Cicero drog mellan individens inre utveckling och plats på arbetsmarknaden, trots att det riskerar att ge en missvisande bild av humanioras betydelse för samhället i stort. För elever och studenter som förstås ofta undrar särskilt över just detta förhållande brukar jag nämna en rapport från ett ledande in-

ternationellt bemanningsföretag som, utan humaniora i åtanke, identifierar kognitiva förmågor som kritiskt tänkande, problemlösning, informationshantering, planering, kommunikation, kreativitet, förmåga till perspektivskifte och kontextualisering som färdigheter som individen behöver på framtidens arbetsmarknad. Tyvärr ingår uppenbarligen inga av dessa ord i allmänhetens associationer till humaniora. I den alumnrapport som jag var med att ta fram för Lunds universitets räkning 2019, *Humanistisk kunskap och kompetens*, konstaterade jag emellertid att de kopplingarna påfallande ofta gjordes av yrkesverksamma med en examen från humanistiska ämnen.⁵

Var passar då vetenskap in i allt detta? När skulle den gjort sitt intåg bland associationerna till humaniora? Om vi nöjer oss med att backa bandet 200 snarare än 2000 år finner vi i framväxten av det moderna humanistiska vetenskapsområdet genom forskningsuniversitetets utveckling en lämplig utgångspunkt för att svara på det. Renodlar vi saken något kan man peka på det faktum att man i Tyskland under 1800-talet kom att utmana en längre tradition av bred humanistisk lärdom genom att i allt högre grad betrakta humaniora som specialiserad vetenskap med hemvist på universiteten – *Geisteswissenschaft*. Vi kan här se en parallell till dagens motsättning mellan humaniora som bildning och humaniora som vetenskap. Inom exempelvis den klassiska filologin och ämnet *Altertumswissenschaft* blev tilltron till vetenskapligheten – den rigorösa filologiska metoden – hos vissa företrädare så stor att det skapade motreaktioner. Andra filologer betonade i stället det breda kunnandet och individens *Bildung*. Ytterligare andra ville framhålla den humanistiska kunskapens betydelse för staten. Under 1800-talet hade, vid sidan om antiken, definitivt "FILOLOGI" ingått i ordmolnet, i alla fall från akademiska företrädare.

Det vi idag – åtminstone de av oss som har en mer nära relation till ordet – kapslar in i ordet humaniora har ingen rak historia vi kan följa utan en lång rad brasklappar. På senare tid har allt fler historiker poängterat att dagens humaniora uppstod just i de diskussioner som utmynnade i Humboldtuniversitet, och att tidigare historiska rötter egentligen var något väsentligen annorlunda. Som exempel kan nämnas de sju *artes liberales* som formulerades på 400-talet av Martianus Capella. Det är förstås härifrån vi kan härleda dagens Liberal arts-tradition som varit tongivande i framför allt USA och som ofta innehåller en betydande humanistisk komponent. Men dessa sju fria konster innehöll även ämnen få av oss idag skulle förknippa med humaniora – förvisso grammatik, retorik, dialektik (*trivium*) men också aritmetik, geometri, musik och

astronomi (*quadrivium*) vilket i sin tur visar att vad vi placerar i ett kunskapsfält i högsta grad är föränderligt. Av dessa hittar jag "RETORIK" och "MUSIK" i ordmolnet, men troligtvis ska det inte tolkas som en vinkning till Capella.

För dikotomin bildning-vetenskap är en central brytpunkt alltså det vetenskapliga idealets intåg under 1800-talet. Produktion av ny kunskap premierades framför traderande av lärdom. Universiteten blev garanten för trovärdig kunskap. Seminarier och tidskrifter kodifierade hur en humanistisk vetenskapsman (och efterhand vetenskapskvinna) skulle vara. Breda kunskapsfält splittrades i discipliner varav några efterhand kom att sorteras som Geisteswissenschaft eller humaniora i betydelsen humanistisk vetenskap. Specialiseringen och fragmentiseringen av lärdom skapade i sin tur oroskänslor hos andra humanister som däri såg ett tecken på förfall och kris.

I ordmolnet finner vi inte ordet "KRIS". Kanske är det glädjande. Humtank har från början arbetat idogt för att undvika krisretoriken som ofta klistrats fast på humaniora. Men kanske finns det andra, historiska anledningar till att associationer till kris ändå vore på sin plats. Några som fått stort genomslag med en sådan tolkning är germanisterna Chad Wellmon och Paul Reitter. I boken *Permanent Crisis* har de belyst vad de kallar en "cirkulär frälsningshistoria", som innebar att den moderna formen av humaniora skapades genom att erbjudas som försvar på de modernistiska tendenser som kom av industrialisering, teknisk utveckling och kapitalism. Moderniteten hotar humaniora, samtidigt som humaniora blir sättet att hantera moderniteten. Humanioras kris är permanent eftersom den är ett resultat av och ett försvar mot just den samhälleliga kris som ständigt hotar.⁶

Runt 1900-talets början kom termen vetenskap att förknippas alltmer med naturvetenskap. Engelskans *science* är idag i många sammanhang förbehållet naturvetenskap. Det är lätt att föreställa sig att detta är en delförklaring till den osäkerhet som kommer till uttryck i Vetenskap & Allmänhets undersökningar. Så var det inte för hundra år sedan. Så är det inte heller inom det akademiska kunskapsfältet humaniora. Men utåt sett kan man gissa att humanisten nog betraktas mer som någon som traderar än som producerar kunskap. Med historiska glasögon, mer som en *literatus* eller *Gelehrter* än en *Wissenschaftler*.

Avslutningsvis kan vi konstatera att vad som får plats i ett ordmoln om humaniora är historiskt föränderligt och att en spänning mellan å ena sidan "BILDNING" och "LÄRDOM", och mellan "VETENSKAP" och "FORSKNING", är en naturlig del av en sådan ögonblicksbild av humaniora.

Humanioras lömska problem har alltså sina förklaringar, historiska och samtida. Den alumnrapport som tidigare nämndes tycks ändå ge fog för att inte helt kapitulera för ordets bångstyrighet. Jag hävdade där att humanioras variationsrikedom bör betraktas som en styrka, inte ett problem. Rapporten visade förvisso att många alumner med examen från humaniora inte själva betraktade sig som humanister. Men också att det är begreppet som är otydligt, inte värdet av allt det som begreppet kanske delvis döljer. Det är trots allt ett mer angenämt problem än tvärtom.

Ett lömskt problem definieras av motstridigheter. I linje med detta måste vi i stället både luckra upp och ladda om ordet humaniora. Det måste samtidigt omfatta mer och bli mer tydligt. I arbetsmarknadsprognoser och matchningsstatistik är ordet för snävt för att fånga värdet av humanistisk utbildning. Även positiva associationer fångar inte fältets komplexitet. Både med tanke på vad vi gör och vem vi gör det för så behöver vetenskap och forskning utgöra viktiga komponenter för en sådan ansträngning. Det kan vara ett sätt att ersätta otydlighet med trovärdighet, något vi bara kommer behöva mer av i samhället. Det är en grannliga uppgift men om det finns en grupp som kan anta en sådan utmaning så är det just humanister.

Ett ord om inte förekommer i ordmolnet är ordet "FRAMTID". Det kan vara en ledstjärna. Inte bara vad vi inom fältet vill att de som befinner sig utanför det ska förknippa med humaniora i framtiden utan kanske snarare hur vi får dem att associera humaniora *med* framtiden.

Noter och förslag till vidare läsning

- 1 Bohlin, G., Bergman, M. & Rådmark, L. 2022. *Varför så dålig hum om humaniora?* Vetenskap & Allmänhet.
- 2 Ordmolnet förekom ursprungligen i VA-barometern 2016/17 (VA-rapport 2016:4), då utan alternativet "Inget speciellt".
- 3 Bohlin, G. & Brounéus, F. 2019. *Bakom rubrikerna. Intervjuer med 12 journalister om att bevaka forskning.* Vetenskap & Allmänhet.
- 4 Larsson, G. 2019. "Att humaniora uppfattas som diffust är ett problem för humanister." *Göteborgsposten* 2019-10-14. <https://www.gp.se/kultur/att-humaniora-uppfattas-som-diffust-ar-ett-problem-for-humanister.7e408f20-9651-4af7-88df-ce22cea9736e> (2024-08-12); Arping, Å. 2019. "Replik: Killgissa inte om humaniorans kris." *Göteborgsposten* 2019-10-15. <https://www.gp.se/kultur/replik-killgissa-inte-om-humaniorans-kris.1ff1e717-f5c0-4cf3-bf7b-00d9eeb73315> (2024-08-12).
- 5 Hammar, I. 2021. *Humanistisk kunskap och kompetens. En rapport om alumnens nytta av studier i humaniora och teologi.* Lunds universitet.
- 6 Reitter, P. & Wellmon, C 2021. *Permanent Crisis. The Humanities in a Disenchanted Age.* The University of Chicago Press.